

УДК 338.1. 631

М. П. Денисенко,

д. е. н., професор, Київський національний університет технологій та дизайну

ORCID ID: 0000-0001-8767-9762

Д. В. Новіков,

аспірант, Київський національний університет технологій та дизайну

ORCID ID: 0000-0003-4159-993X

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.12.15

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

M. Denysenko,

Doctor of Economic Science, Professor, Kyiv National University of Technologies and Design

ORCID ID: 0000-0001-8767-9762

D. Novikov,

Post-graduate student, Kyiv National University of Technologies and Design

CURRENT STATE AND PROSPECTS OF UKRAINIAN AGRICULTURE DEVELOPMENT

У статті розкрито поняття "агропромисловий комплекс України", "сільське господарство". Встановлено, що ця сфера господарської діяльності є однією з провідних за часткою у ВВП України. Визначено основні особливості сільськогосподарського ринку.

Проведено аналіз ринку сільського господарства України. Проаналізовано головні показники сільськогосподарського виробництва та торгівлі за 2014—2017 рр. Визначено цільові напрями реалізації існуючих програм розвитку аграріїв.

Сформовано основні тенденції ринку сільського господарства та визначено позитивні і негативні явища його розвитку. Проаналізовано основні показники сільськогосподарської галузі України. Наведено структуру експорту та імпорту сільськогосподарської продукції. Розроблено рекомендації щодо вирішення існуючих проблем у секторі сільського господарства. Обґрунтовано їх доцільність реалізації та використання вітчизняними сільськогосподарськими виробниками в сучасних умовах.

In the article the notions of "agroindustrial complex of Ukraine" and "agriculture" are described. It is established that this sphere of economic activity is one of the leading in GDP of Ukraine. The basic features of the agricultural market are determined. According to previous researching of this problem we identified the empty places which were not fully researched. In the article each indicator of agriculture of Ukraine is described. For researching we used not only books, articles, but web-sources too.

The analysis of the Ukrainian agricultural market is carried out. The main indicators of agricultural production and trade for 2014—2017 are analyzed. The short overview on agrarian strategy of its development is presented. The target directions of implementation of existing agrarian development programs are determined. The main tendencies are formed and positive and negative phenomena of development of this market are defined. The basic indices of the agricultural sector of Ukraine are analyzed. The value of organic agriculture is described. The experience of using new approaches in agriculture are described. According to research there were defined the main issues of development of Ukrainian agriculture. The detailed analysis of structure of agriculture production is showed. The main directions of selling agriculture goods are researched. The scheme of barriers for investing into agriculture sector was created. The long-term purposes of its development are formulated.

The basic indices of the agricultural sector of Ukraine are analyzed. The structure of export and import of agricultural products is presented. Recommendations for solving existing problems in the agricultural sector are developed. It is

substantiated their expediency of realization and use by domestic agricultural producers in modern conditions. The steps of improvement the state of agriculture market, which all members of the main processes of agriculture production should use, are determined. The perspectives of future of Ukrainian agriculture are shown through the way of opportunities and threats comparing with advanced countries.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, сільське господарство, ринок сільського господарства, структура сільськогосподарського виробництва, стратегія розвитку сільського господарства.

Key words: agro industrial complex, agriculture, agricultural market, structure of agricultural production, strategy of agricultural development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасні умови функціонування національних ринків передбачають наявність економічної та соціальної невизначеності. Такі явища притаманні, передусім, через не вирішеність проблем у господарському механізмі, законодавчому полі, ринковій інфраструктурі, виникнення тривалих лагів в оновленні інформаційної бази та відсутності єдиної концепції вдосконалення агропромислового комплексу України. Для визначення стану сільськогосподарського ринку України необхідно дослідити його кон'юнктуру, що дозволить дати відповіді на найбільш важливі питання щодо подальших дій у розвитку агрокомплексу нашої держави.

Провідною складовою господарства України є агропромисловий комплекс, який потребує розробки комплексної та уніфікованої стратегії розвитку на наступні 3—5 років. Для цього важливо проаналізувати поточний стан ринку сільськогосподарської продукції, виділити його особливості, назвати існуючі проблеми, сформулювати перспективи подальшого розвитку. Пріоритетним постає питання моніторингу та представлення результатів проведеного дослідження ринку сільськогосподарської продукції України. Актуальним буде використання цих даних у формуванні фундаментальних засад конкурентоспроможного ринку сільського господарства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Висвітлення рішень щодо формування потужного агропромислового комплексу знаходимо у дослідженнях вітчизняних авторів: І.В. Артимонова розглядає категорію "стійкість сільськогосподарських підприємств", як головну платформу для ефективного господарювання українських підприємств в умовах нестабільності [2]; Єранкін О.О. у своїх дослідженнях пов'язує маркетингову діяльність з аграрною політикою України [4]; Хорунжий М.Й.

розкриває сутність завдань, які постають перед аграріями [9]; Юрчишин В.В. висвітлює стан і перспективи розвитку сільського господарства в перехідних умовах [10]. Питання, що буде досліджуватися в роботі матиме місце у будь-який час, адже зміни, що відбуваються у світовому господарстві та події, які стаються на внутрішній арені повинні бути враховані для оптимального ведення бізнесу з мінімальними ризиками.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є проведення аналізу стану сільського господарства в Україні, визначення можливостей та загроз, а також довгострокових цілей та планів розвитку українського сільського господарства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Агропромисловий комплекс України — сукупність галузей національної економіки, що охоплює сільське та рибне господарство, харчову промисловість і перероблення сільськогосподарської продукції, їх матеріально-технічне та фінансове забезпечення [3].

Сільське господарство — це одна з провідних галузей економіки України, яка має значні природні конкурентні переваги. Значному розвитку сільського господарства ми зобов'язані, впередусім, багатому природному ресурсу: сприятливому ґрунту. Більшість країн світу не володіють і десятою частиною того, що є у нас. Сукупна площа українських чорноземів дорівнює площі Великобританії [6].

Сільське господарство як галузь має ряд особливостей, які у значній мірі визначають результати діяльності аграрних підприємств. Серед них:

— засобами виробництва тут є живі організми — рослини і тварини, які розвиваються відповідно до біологічних законів. Тому в сільському господарстві дія економічних законів тісно переплітається з дією законів природи;

— основним засобом виробництва є земля вона безпосередньо пов'язана з процесом праці та виробництвом продукції. Її якісні та кількісні характеристики мають прямий вплив на результат діяльності суб'єкта господарювання;

— природні умови мають значний вплив на діяльність сільськогосподарських підприємств і в результаті потрібно володіти значним обсягом інформації для зменшення ризиків та невизначеності у процесі виробництва продукції;

— для виробництва сільськогосподарської продукції використовують територіальні ресурси, що в свою чергу, потребує великої кількості перевезень техніки, матеріалів (насіння, паливо, добрива) і продукції (картопля, буряки, зерно);

— "Продукція заради нової продукції" — у сільському господарстві отримані результати праці мають місце для створення нових засобів виробництва;

— існує часова затримка між робочим періодом та періодом виробництва, останній може бути виконаним лише за умови відповідного впливу природних факторів та безпосередньої участі людей (оранка, догляд, збирання врожаю);

— як результат вищенаписаного, виникає сезонність виробництва, що передбачає зміни в організації праці, ефективного використання трудових ресурсів;

— важливою складовою виробництва в аграрних підприємствах є водні ресурси, її відсутність у необхідній кількості в певних регіонах призводить до впливу на вартість продукції;

— транспортування засобів праці потребує значних енергетичних та грошових витрат [1].

Агропромисловий комплекс створює близько 12,1% валової доданої вартості держави й є одним з основних бюджетоформуючих секторів національної економіки [5]. Питання розробки комплексної системи раціональних заходів щодо ефективного здійснення сільськогосподарської діяльності може бути вирішеним завдяки стратегічному маркетингу. Достатньо проаналізувати ринок сільського господарства та відповідно до результатів надати маркетингову програму, у якій будуть зазначені місія, цілі, завдання, а також інструменти маркетингу, що використовуватимуться для їх реалізації.

Площа України становить 60,3 млн га, а площа сільськогосподарських земель України — найбільша в Європі — 41,5 млн га (68,7% тери-

Рис. 1. Частка сільського господарства у валовій доданій вартості за видами економічної діяльності у 2017 р., %

Джерело: [5].

торії країни) [5]: з них — 32,5 млн га використовуються для вирощування сільськогосподарських культур. Вдалому розвитку сільськогосподарського сектору також сприяють близькість основних ринків збуту, транспортна інфраструктура (залізниця, дороги, порти), постійне зростання світового попиту на продовольчі продукти і альтернативну енергетику, а також наявність порівняно дешевих трудових ресурсів [5]. Вищеперераховані орієнтири, які впливають на створення сільськогосподарських підприємств мають бути розглянуті як головні конкурентні переваги. І вектор стратегічного маркетингу повинен спрямовувати до інновацій у використанні земель та повного переходу до альтернативних джерел енергії. До того ж слід охопити допоміжні фактори:

Рис. 2. Структура валової с/г продукції в Україні за видами найбільш вагомих складових рослинництва та тваринництва (2017 р., %)

Джерело: [5].

Рис. 3. Динаміка обсягів аграрного експорту України 2010–2017 рр., млрд дол.

Джерело: [5].

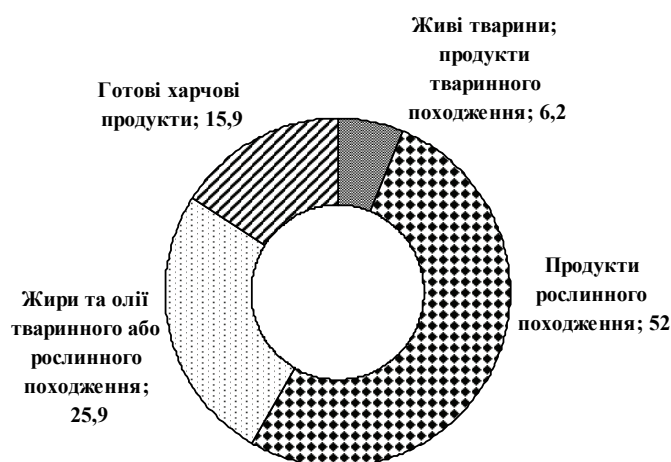

Рис. 4. Структура за товарними позиціями аграрного експорту в 2017 році, %

Джерело: [5].

— актуалізацію навчання сільськогосподарським спеціальностям у закладах професійно-технічної та вищої освіти;

— створення науково-дослідних центрів у форматі "Держава — Освіта — Агропромислові комплекси — Фермери".

Основний напрям українського сільськогосподарства — рослинництво (близько 72% сільськогосподарської продукції, рис. 2). Соняшник лідирує на сході, на півдні до нього додається пшениця, на заході переважають пшениця, плоди та ягоди, а в північній області більше вирощують кукурудзу. І тільки в одній області України — Хмельницькій — вирощують більше сої [5]. З точки зору маркетингу, важливим буде постійне удосконалення галузі рослинництва з метою його стійкого розвитку. І водночас аналізування стану тваринництва та виявлення проблем, що перешкоджають його розвитку. Головним завданням постає створення продукції тваринного походження відповідно до запитів національного та міжнародного ринку. Підвищення конкурентоспроможності тваринництва полягає в стандартизації та сертифікації технології виробництва згідно з європейськими вимогами.

Структуру продукції сільського господарства за видами розподіляють наступним чином: 26,2% становить зернові та зернобобові культури; технічні культури — 22,5%, овочі 18,0%, найменшу частку займають культури плодові та

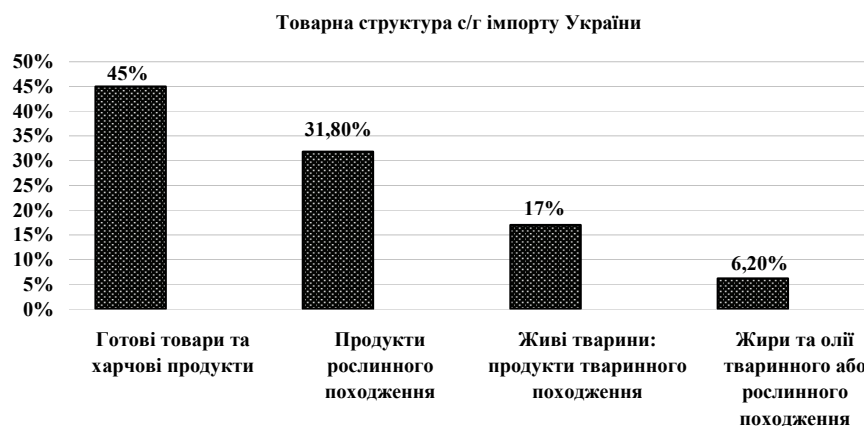

Рис. 5. Товарна структура імпорту сільськогосподарської продукції України (2017 р., %)

Джерело: [5].

кормові не більше 4%. Такий розподіл характерний завдяки природним ресурсам (у вигляді родючого ґрунту) та існування попиту на міжнародному ринку. Частка тваринництва 28%, де 13,5% представлено вирощуванням худоби та птиці; 10,5 — молоко; близько 3% — яйця. Диспропорція у співвідношенні рослинництва та тваринництва відображається на торговельному балансі України. Потенціал виробництва продукції тваринництва слід нарощувати шляхом інновацій у виробництві, освіті та науці [5].

Одними з головних причин збільшення доходів України від аграрного експорту до рівня 2013 року є зростання цін на сільськогосподарську продукцію, а також збільшення фізичного обсягу експортованої продукції (рис. 3). Такий хід подій призводить до того, що у 2014 році агропромисловий комплекс уперше став лідером експорту в Україні, залишивши позаду металургію (військовий конфлікт одна з головних причини такої ситуації) [5].

Загальна частка експорту товарів тваринного походження зросла на 1,1%, водночас рослинного — зменшилася з 53% до 52%, решта складових залишилась на одному рівні попереднім роком (рис. 4) [5].

Основні товарні групи аграрного експорту з України традиційно включають:

- лідером є зернові культури 36,6%, що на 2% менше ніж у минулому році;
- насіння і плоди олійних рослин зросли до 11,6%;
- експорт молока збільшився майже на 1% [5].

Товарна структура імпорту заміщує види сільськогосподарської продукції, якими Україна не може забезпечити попит з боку населення та підприємницького сектору. На рис. 5 зображено структуру імпорту товарів сільськогосподарського походження. Найбільшу потребу маємо в готових харчових продуктах — 45% серед них: по 9% становлять алкогольні та безалкогольні напої та оцет і різні харчові продукти і близько 10% — тютюн та промислові замінники тютюну [5]. Що вкотре підтверджує негативні явища з відсутністю повноцінного процесу виробництва. Рослинництво характеризується 31,8% імпорту, де 11,1% займають їстівні плоди та горіхи, а також насіння та пло-

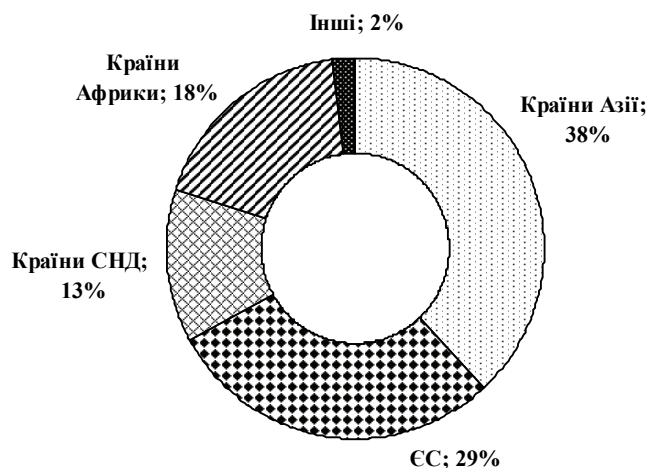

Рис. 6. Основні ринки збуту сільськогосподарського українського експорту у 2017 р., %

Джерело: [6].

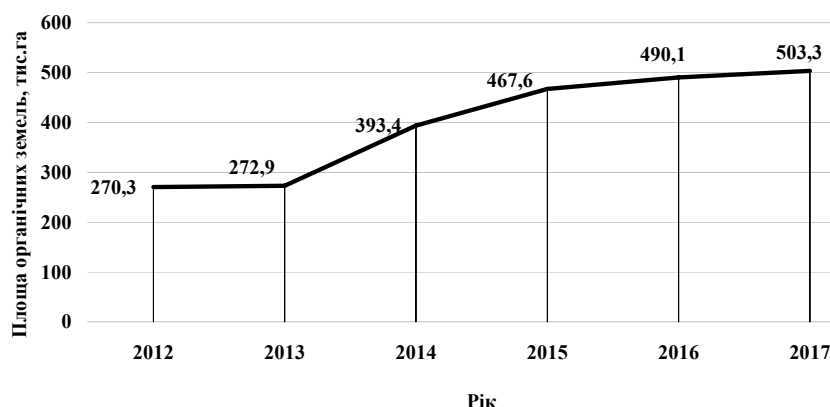

Рис. 7. Динаміка росту площі органічних с/г угідь 2011—2017 рр., тис. га

Джерело: [8].

ди олійних рослин 9%. Тваринництво відчуває нестачу в рибі та ракоподібних — 11% [5].

За останні п'ять років вектор збуту сільськогосподарської продукції України змінив свій орієнтир на країни Азії та ЄС. Згідно з даними сайту Міністерства аграрної політики частка кожного з цих регіонів становить 38% та 29%. Менші обсяги експорту орієнтовані на країни СНД (13%) та Африки (18%).

На сьогодні Україна збільшує свої частки на с/г ринках Індії, Китаю, Єгипту, Туреччини, Бангладеш, Кореї, Ірану, Іраку, Індонезії, Саудівської Аравії, Канади, США [6].

Позитивним моментом також є розширення торгівельних відносин з Європою. Сьогодні європейський ринок десь 1/5 складається з української с/г продукції. Аграрний експорт зайняв № 1 місце у структурі українського експорту до країн ЄС за результатами 2014—2017 рр. — 28% і забезпечив доходи у розмірі 4,8 млрд дол.

Рис. 8. Перешкоди для залучення інвестицій в аграрний сектор економіки України

Джерело: [10].

Не зважаючи на це, товари, що експортуються складаються у більшій мірі з продукції низького рівня переробки та доданої вартості, а частка готової продукції лише починає зміцнювати свої позиції. На сьогодні українські експортери мають поки дозволи на здійснення експорту до країн-членів ЄС таких товарних позицій: курятини, риби, яєць та яєчних продуктів. Експорт продуктів рослинного походження не потребує дозволів ЄС (проте обмежений квотами щодо обсягу поставок) [6].

Позитивним у сільському господарстві України є зростання ролі виробництва органічної продукції. Цьому є дві причини. По-перше, у нас багато великих земельних господарств, що привертає трейдерів. По-друге, в більшості країн частка органічного землеробства — 5—10%. А в Україні — 1%, тому є хороші перспективи росту [8].

Найбільше органічних господарств у Київській області — 36.

У результаті проведеного аналізу стану ринку сільського господарства наступні проблеми та недоліки:

- стратегічна маркетингова діяльність на рівні сільськогосподарських підприємств має безсистемний, безпрограмний характер;
- відсутність повноцінного процесу виробництва;
- переважання сировинного сільського господарства;
- мала кількість органічних виробників;
- налагодження інвестиційного клімату.

Таким чином, покликані проблеми потребують ліквідації головних чинників їх існування шляхом активного застосування стратегічного планування в діяльності підприємств агропромислового комплексу, використовуючи інструменти маркетингу.

Система управління маркетингом у сфері сільського господарства повинна бути економічною, гнучкою, сприйнятливою до політики агробізнесу, до потреб і попиту споживачів, а також конкуренції та кон'юнктури ринку. Сучасний маркетинг в агропромисловій сфері сьогодні можна представити у вигляді системи, яка включає в себе 4 основних складові: стратегічний маркетинг, вихідний і вхідний маркетинг, а також маркетингові заходи.

Обов'язковою складовою формування конкурентоспроможності агропромислового підприємства є розробка власної маркетингової стратегії та маркетингових планів. Головним напрямом постає стратегія розвитку підприємства. Маркетинг у провідних країнах світу став одним з передових галузей сучасного господарства. Американські дослідники зазначають, що питома вага маркетингової стратегії в загальній стратегії фірми становить близько 80% [7].

Значний потенціал агропромислового комплексу пов'язаний також із поєднанням агровиробників України та ЄС у виробничих ланцюгах та каналах збуту. Це дозволить підвищити продуктивність АПК за допомогою передачі передових технологій і практик ЄС, збільшенню масштабів діяльності у виробництві та переробці сільськогосподарської продукції, покращенню умов доступу на світові ринки [10].

Інвестиційний клімат сільського господарства України буде нарощувати свій потенціал за рахунок змін у законодавстві, об'єднанням виробників у окремих ланцюгах виробничого процесу, формування міжнародних міжгалузевих кластерів (рис. 8). У теорії це призведе до зростання продуктивності, збільшення фізичного та вартісного обсягу виробництва та

підвищення конкурентоспроможності українських аграріїв на міжнародному ринку.

ВИСНОВКИ

Ринок сільського господарства України є пріоритетним у розвитку економіки, становить найбільшу частку в експорті країни, а також має найбільший приріст порівняно з іншими галузями. Для вдосконалення діяльності ринку та створення потужного агропромислового комплексу, який продукує готову експортовану продукцію слід провести низку заходів у законодавстві України, підтримувати розвиток малих та середніх сільськогосподарських підприємств, використовувати програмний метод в аграрній політиці, здійснювати впровадження іноземного досвіду розбудови інноваційного ринку сільського господарства, раціонально використовувати земельні ресурси. Перелічені вище кроки забезпечать формування конкурентоспроможної сільськогосподарської галузі України.

Література:

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / М.В. Присяжнюк, М.В. Зубець, П.Т. Саблук та ін.; за ред. М.В. Присяжнюка та ін. К.: ННЦ ІАЕ, 2011, с. 1008.
2. Артимонова І.В. Особливості формування і функціонування служби маркетингу на аграрних підприємствах / І.В. Артимонова // Формування ринкових відносин в Україні. — 2010. — № 1. — С. 8—85.
3. Воробйов Є.М. Агропромисловий комплекс України: сучасний стан та особливості Є.М. Воробйов, Т.Ю. Гела // Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. — Вип. 2 "Економіка". — 2010. — С. 15—20.
4. Єранкін О.О. Періодизація еволюції маркетингу в АПК України та перспективи його розвитку / О.О. Єранкін // Економіка АПК. — 2008. — № 1. — С. 131—140.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua
6. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <http://www.minagro.gov.ua>
7. Соціоекономічна модернізація аграрного сектору України (концептуальні положення) / В. Геєць, В. Юрчишин, О. Бородина, І. Прокопа // Економіка України. — 2011. — № 12. — С. 4—14.
8. Стоволос Н.Б. Модель формування загальнодержавної системи виробництва органічної продукції / Н.Б. Стоволос // Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. — 2014. — № 4 (70). — С. 98—102.
9. Хорунжий М.Й. Завдання національної аграрної політики на сучасному етапі / М.Й. Хорунжий // Економіка АПК. — 2014. — № 2. — С. 22—29. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2014_2_4
10. Шульський М. Г. Сучасний стан сільського господарства в Україні / М.Г. Шульський, Г.І. Бодак // Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького. — 2011. — Том 13. — № 2 (48), ч. 3. — С. 145—148.

References:

1. Prisyazhnyk, M.V. Zubets, M.V. and Sablyk, P.T. (2011), *Ahrarnyj sektor ekonomiky Ukrainy (stan i perspektyvy rozvytku)* [Agrarian sector of the economy of Ukraine], NNC IAE, Kyiv, Ukraine.
2. Artimonova, I.V. (2010), "Features of the formation and functioning of the marketing department at agrarian enterprises", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 1, pp. 8—85.
3. Vorobyov, E.M. (2010), "Agroindustrial complex of Ukraine: current state and its features", *Ekonomika*, vol. 2, pp. 15—20.
4. Yerankin, O.O. (2008), "Periodization of the evolution of marketing in the agroindustrial complex of Ukraine and the prospects for its development", *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 131—140.
5. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2017), "Agriculture of Ukraine", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_sg2017_pdf.pdf (Accessed 30 May 2019).
6. The official site of Ministry of Agrarian policy and Food of Ukraine (2019), available at: <http://www.minagro.gov.ua> (Accessed 30 May 2019).
7. Heyets, V. Yurchishin, V. Borodina, O. and Prokopa, I. (2011), "Socio-economic modernization of agrarian sector of Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, vol.12, pp. 4—14.
8. Stovolos, N.B. (2014), "The model of formation of national system for production of organic products", *Ekonomichni nauky*, vol. 4 (70), pp. 98—102.
9. Khorunzhii, M.J. (2014), "The task of the national agrarian policy at the present stage", *Ekonomika APK* [Online], vol. 2, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2014_2_4 (Accessed 30 May 2019).
10. Shulsky, M.H. (2011), "Current state of agriculture of Ukraine", *Naukovyj visnyk LNUVMBT imeni S.Z. Gzhyts'koho*, vol. 13, no. 2, pp. 145—148.

Стаття надійшла до редакції 06.06.2019 р.